

36. NIPPEL W. (2008) *Johann Gustav Droysen. Ein Leben zwischen Wissenschaft und Politik*. München: Verlag C.H. Beck.
37. PEČAR A. (2016) *Die Masken des Königs. Friedrich II. von Preußen als Schriftsteller*. Frankfurt a.M. / New York: Campus.
38. REBENICH S. (1997) *Theodor Mommsen und Adolf Harnack. Wissenschaft und Politik im Berlin des ausgehenden 19. Jahrhunderts. Mit einem Anhang. Edition und Kommentierung des Briefwechsels*. Berlin; New York: W. de Gruyter.
39. REBENICH S. (2005) *Theodor Mommsen, die deutschen Professoren und die Revolution von 1848*. Im: A. Demandt, A. Goltz, H. Schlange-

- Schöningen, Hrsg. *Theodor Mommsen: Wissenschaft und Politik im 19. Jahrhundert*. Berlin; New York: W. de Gruyter, S. 13–35.
40. REBENICH S. (2002) *Theodor Mommsen. Eine Biographie*. München: C.H. Beck Verlag.
41. DEMANDT A., et al. (2005) *Theodor Mommsen: Wissenschaft und Politik im 19. Jahrhundert*. New York: W. de Gruyter.
42. WICKERT L. (1980) *Theodor Mommsen. Eine Biographie*. Frankfurt.
43. WUCHER A. (1956) *Theodor Mommsen. Geschichtsschreibung und Politik*. Göttingen, Musterschmidt.

Надійшла до редколегії 05.09.17

V. Stavnyuk, Doctor of History, Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

"... ICH MEINE, MIT DEM BESTEN WAS IN MIR IST, BIN ICH STETS EIN ANIMAL POLITICUM GEWESEN UND WÜNSCHTE EIN BÜRGER ZU SEIN": HISTORIAN IN THE SOCIAL AND POLITICAL LIFE OF HIS COUNTRY

The author discusses the role of the historian in the formulation of "responses" given to contemporary society by the uncertain "challenges" of a day. "The truth of the facts" and their possible interpretations indicate the problematic field, in which the activity of the professional historian develops.

This is particularly clear in the German historiography of the 19-th century, with its characteristic inclusion of scholars into the socio-political life of Germany, which then was coming to the unification. The aim of the appellation to historical experience in general and especially to the ancient civilization heritage was intended to add the arguments in the political debates and even the revolutionary struggle that widely spread at that time.

One of the most prominent examples is Theodor Mommsen's "Roman Story". The work recognized as most significant by the Nobel Committee and awarded the author the title of laureate.

Key-words: *Theodor Mommsen, Gelehrtenpolitik, garrison of distinguished historians, Römische Geschichte.*

УДК: 314.151.5(=411.16)"1944/1947"

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2017.134.3.18>

Ю. Сорока, д-р іст. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ПЕРЕСЕЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ІЗ РУМУНІЇ В УРСР У 1944–1947 РР.

Досліджено проблеми, пов'язані зі вступом радянських військ на територію Румунії та відшкодування збитків, учинених Румунією Радянському Союзу військовими діями та окупацією його території; розкрито питання переселення радянськими органами українців із Румунії в УРСР. Проведено аналіз історіографічних праць, присвячених зазначеній проблемі. Досліджено зміст відповідних угод між Румунією та СРСР щодо поставок товарів, їх реалізація і виконання рішень про обмін населенням української і російської національностей із території Румунії і румун та євреїв із західноукраїнських земель. Показано розмах агітаційної та пропагандистської діяльності відповідних радянських органів про так звані переваги соціалістичного будівництва в СРСР. Висвітлено основні чинники імміграційної політики сталінського тоталітарного режиму щодо України. Показано хід, особливості та трагічні наслідки переселення, намагання українців повернутися в обжиті краї, заходи влади, націлені на уніфікацію життя людей в межах радянської системи, визначено основні аспекти подальшого дослідження теми.

Ключові слова: *українці, Румунія, угода, переселення, примус, протести.*

Незважаючи на помітне зростання чисельності праць, присвячених тим чи іншим питанням історії українських земель наприкінці Другої світової війни та в повоєнні роки, чимало проблем і досі залишаються поза увагою наукових студій. Як зазначає у своєму історіографічному дослідженні І. Мишак, понині малодослідженими залишаються аспекти переселенських акцій СРСР від середини 1940-х до початку 1950-х рр., особливості облаштування переселенців на нових місцях поселення, ставлення до них представників органів влади та місцевих жителів [4, с. 313]. У цьому контексті заслуговує на увагу осмислення повернення в Україну українців із Румунії. Аналіз наявних праць засвідчує, що лише їх певна частка торкається окремих аспектів переселенських і депортаційних акцій радянського режиму. Характерними, зокрема є 3-томне видання Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України "Депортації. Західні землі України кінця 30-х початку 50-х рр.", упорядником якого став Ю. Сливка [3], узагальнюючі праці з історії України І. Біласа [1], С. Макарчука [4], численні збірники документів, підготовлені В. Сергійчуком [6]. Незважаючи на наявну історіографію політичних та етнодемографічних процесів на українських землях у післявоєнний період, спеціальних робіт, у яких би досліджували причини, суть та наслідки переселення в УРСР українців з Румунії, немає.

Водночас залишається багато питань, лише поставлених або недосліджених, зокрема – зміст і специфіка

радянського насильницького механізму примусу до українського населення через депортації, переселення, інспіровані міграційні процеси.

26 березня 1944 р. війська 2-го Українського фронту вийшли на кордон із Румунією. У ході бойових дій у Румунії із квітня по серпень 1944 р., створений у червні (за підтримки СРСР) Національно-демократичний блок повалив проїтлерівський режим Антонеску й оголосив про перехід румунських частин до стану антиїтлерівської коаліції. Уже 12 вересня 1944 р. новостворений уряд Румунії підписав Угоду з СРСР про перемир'я і поставки Румунією товарів для відшкодування збитків, учинених Румунією Радянському Союзу військовими діями й окупацією радянської території.

Згідно зі статтею 11 Угоди (підкріпленою новими статтями 16 січня 1945), Румунія зобов'язувалась у період із 12 вересня 1944 р. по 12 вересня 1950 р. поставити в СРСР товарів на суму 300 млн американських доларів, тобто впродовж шести років, рівними частинами на суму 50 млн дол щорічно.

Станом на 10 січня 1945 р. Румунія поставила в СРСР 448 249 т нафтопродуктів. Крім цього, з 1 по 7 січня зі станції Діва було відправлено 30 вагонів промислового устаткування і фуражу. У м. Констанці на пароплави "Одесский горсовет" і "Піонер" було завантажено 1500 т станкового устаткування і сільськогосподарський інвентар. А з моменту підписання Угоди, станом на 1 березня 1945 р. на перевалочні бази надійшло

із різних районів Румунії для відправлення в СРСР 5548 вагонів із різними вантажами [2, с. 65–70].

Одночасно з Угодою від 12 вересня 1944 р. між урядами СРСР та Румунії була прийнята спеціальну угоду про обмін населенням української і російської національностей з території Румунії і румун та євреїв із західноукраїнських земель.

Ще в ході боїв на території Румунії радянськими органами велася широка агітація серед українців у районах їхнього компактного проживання на повернення в рідні краї. Прикриваючись гаслами загальноукраїнських та загальнодержавних інтересів, проведенням активної пропаганди переваг соціалістичного будівництва в УРСР, граючи психологічно на тому, що мешканці західноукраїнських земель, які, тікаючи від національного, соціально-економічного гніту у 1920–1930-ті рр. залишили батьківські землі, партійно-радянське керівництво розраховувало на те, що вони задовольняться правом повернутися на рідну землю. З іншого боку, радянська влада намагалася заповнити ті масштабні демографічні прогалини, пов'язані із втратою виробничого потенціалу України в роки воєнного лихоліття та післявоєнних репресій. Крім цього, імміграційні процеси сприяли розвитку асиміляційних та етнороз'єднуючих явищ, що за задумом партійного керівництва СРСР привело б до уніфікації життя населення в межах радянської системи.

У жовтні 1944 р. командування військових частин, які дислокувалися в Румунії, телефонограмою запросило згоду Ізмаїльського облвиконкому прийняти 42 сім'ї в кількості 205 осіб і сприяти поселенню їх в області на постійне місце проживання.

2 листопада 1944 р. в порт Ізмаїл прибув теплохід із Констанції, який доставив ще 290 сімей з усім їхнім майном. Весною 1945 р. переїхало в Україну ще 1944 господарств [7, арк. 1–2].

Згідно з даними НКВС, станом на 15 лютого 1945 р. на території Чернівецької обл. проживало 15 403 румунських підданих, які підлягали переселенню, з них: румунів – 1795 осіб, євреїв – 13 525, поляків – 52, молдаван – 3 особи.

Крім них, органами НКВС 15 травня 1945 р. в області було зареєстровано ще 12 852 особи єврейської національності (5420 сімей), які виявили бажання виїхати на постійне місце проживання в Румунію. Зазначені особи на момент подачі заяв володіли як радянськими так і румунськими паспортами. За їхньою мотивацією виїзду, усі вони мали в Румунії близьких родичів і майнове тягіння. У самому обласному центрі з населенням 65592 осіб, бажаючих виїхати до Румунії нараховувалося 20 911 осіб єврейської національності і 10 500 – румунської. Дві особи єврейської національності у Волинській обл. теж виявили бажання стати румунськими підданими [8, арк. 3 а].

У самій же Румунії, за даними радянських органів, українці, які виявили в 1947 р. бажання переселитися в УРСР, проживали у трьох провінціях:

1. Добрудже, в районах Тульча і Констанци взято на облік 1054 сім'ї, у яких нараховувалося 3314 осіб;

2. у Північній Трансильванії – 344 сім'ї (864 осіб);

3. у провінції Банат, у районах Северин і Семиторнто – 211 сімей (1051 осіб).

Усього: 1609 сімей, або 5226 осіб.

За соціальним статусом вони поділялися на: рибалок – 1115 сімей (3708 осіб), селян – 494 сім'ї (1520 осіб) [9, арк. 1].

Переселенців планували відправити в такі області УРСР: Запорізьку – 325 сімей, Одеську – 150, Сталінську – 325, Херсонську – 465, Чернівецьку – 344 сім'ї [9, арк. 3]

Уже від самого початку переселення українці зіштовхнулися з повсякденною радянською дійсністю: переселенцям своєчасно не подавали вагони і вони змушені були перебувати на станціях по 7–8 діб; ті вагони, що подавали, у більшості своїй були абсолютно не пристосовані для перевезення людей; у кінцевому пункті прибуття, на території УРСР, вагони також довго не розвантажувалися, що приводило до виникнення епідемічних захворювань. 15 листопада 1947 р. начальник Кишинівської залізничної дороги Лисєєв змушений був звернутися до секретаря ЦК КП(б)У Л. Кагановича телеграмою зі скаргою про погану підготовку Чернівецького облвиконкому до прийому та розміщення громадян, які прибули з Румунії: "Доповідаю, через прикордонну станцію Вадул-Серет за відсутності автотранспорту ешелони з людьми та майном по декілька діб простояють в чеканні розвантаження. Так, ешелон № 50507 у складі 26 вагонів на станції Янауци розвантажувався із 17.XI по 19.XI, на станції Бояже ешелон № 50503 із 50 вагонів розвантажувався дві доби..." [10, арк. 181].

Уже 24 грудня 1947 р. голова Чернівецького облвиконкому Коликов і секретар обкому Іванов доповідали секретарю ЦК КП(б)У Д. Коротченку, що в області вже завершені прийом і розселення 279 сімейств, "прибулим громадянам був організований теплий прийом. Настрій переселенців добрий. Поряд із цим були і недоліки. У Кіцманському р-ні була допущена неорганізованість у мобілізації транспорту для прийому репатрійованих" [10, арк. 197].

Усупереч мажорним доповідним місцевого керівництва, уявлення переселенців про переваги радянського життя змінилися відразу по приїзду. У тій же Чернівецькій обл. українці привезли із собою 1731 т зерна, 1905 т сіна, безліч худоби та різного сільськогосподарського та рибацького реманенту. Надання господарствам необхідних земельних площ поглинулося масовою колективізацією сільського господарства. Переселенці тулилися по 2–3 сім'ї в одному будинку, затримувалися взаєморозрахунки.

Замучене війною і розорене колгоспною системою, місцеве населення східних областей УРСР також не завжди адекватно реагувало на приїзд переселенців, було байдужим до їхніх проблем, нерідко ставилося недружно. На листи і звернення громадян із проханням повернутися в Румунію згідно зі статтями Угоди осені 1944 р., Президія Верховної Ради СРСР у квітні 1947 р. прийняла Указ "Про порядок отримання громадянства СРСР особами російського і українського походження, які прибули в СРСР з Румунії", де йшлося, що ці особи "... є громадянами СРСР з моменту прибуття їх у Союз Радянських Соціалістичних Республік" [10, арк. 41–42]. Таким чином, насильницьке переселення українського населення стало цинічним нехтуванням правами тисяч і тисяч людей, що докорінно суперечило чинним міжнародним правовим актам. Загалом, у повоєнні роки тільки на теренах західноукраїнських земель у процес вимушеного переселення було втягнуто близько двох мільйонів людей – українці, поляки, чехи, румуни, словаки, євреї, болгари та ін. Нині малодослідженими залишаються питання облаштування українців із Румунії на нових місцях поселення, ставлення до них представників органів влади, їхня подальша доля. При цьому постраждали внаслідок переселенсько-депортаційних акцій досі домагаються надання їм відповідного юридичного статусу.

Сучасний розвиток українського суспільства – це той перехідний рубікон, у якому переплітається досвід минулого й енергетика завтрашнього дня. Носієм цієї органічної цілісності досвіду минулого є суспільна сві-

домість, насамперед національна, що базується навколо правдивої історії й об'єктивного осмислення її уроків.

Список використаних джерел

1. Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1916–1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: у 2 кн. / І.Г. Білас. – К.: Либідь; Військо України, 1994. – Кн. 1. – 432 с.
2. Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны. Документы и материалы. – М., ОТИЗ, 1947. – Т. 3. – 792 с.
3. Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр.: Документи, матеріали, спогади: у 3 т. – Т. 1: 1939–1945 рр. – Л., 1996. – 752 с.; Т. 2: 1946–1947 рр. – Л., 1998. – 539 с.
4. Макарчук С.А. Етнічна історія України / С.А. Макарчук. – К.: Знання, 2008. – 472 с.
5. Мишак І.М. Інкорпорація та радянська західноукраїнських земель (1939 – початок 1950-х рр.): історіографія / І.М. Мишак. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2010. – 509 с.
6. Сергійчук В. Український зблиз: у 5 т. / В. Сергійчук; КНУТШ, Центр українознавства. – К.: Українська видавнича спілка, 2005. – Т. 4: Поділля. 1939–1955. – 840 с.
7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВОУ). – Ф. 4626, оп. 1, спр. 29. Довідка про переселення із Румунії. 114 арк.
8. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГОУ). – Ф. 1, оп. 23, спр. 1465. Довідка НКВС про кількість румунських підданих. 204 арк.
9. ЦДАВОУ. – Ф. 4626, оп. 1, спр. 47. Коротка довідка про українське населення, яке проживає на території Румунії. 164 арк.

10. ЦДАГОУ. – Ф. 1, оп. 23, спр. 4352. Телеграма начальника Кишинівської залізничної дороги секретарю ЦК КП(б)У. 247 арк.

References

1. BILAS I.H. (1994) *Represyivno-karalna systema v Ukraini. 1914–1953: Suspilno-politychnyi ta istoryko-pravovyi analiz*. Kn. 1. Kyiv: Lybid.
2. *Vneshnyaya politika Soveckogo Soyuz v period Otechestvennoy vojny. Dokumenty i materialy*. (1947) Moscow: OTIZ. T. 3.
3. *Deportatsii. Zakhidni zemli Ukrainy kintsia 30-kh – pochatku 50-kh rr.: Dokumenty, materialy, spohady. U triokh tomakh*. (1996; 1998) T. 1: 1939–1945 rr. T. 2: 1946–1947 rr. Lviv.
4. MAKARCHUK S.A. (2008) *Etnichna istoriia Ukrainy*. Kyiv: Znannia.
5. MYSHCHAK I.M. (2010) *Inkorporatsiia ta radianizatsiia zakhidnoukrainskykh zemel (1939 – pochatok 1950-kh rr.): istoriografii*. Kyiv: Instytut zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy.
6. SERHIIICHUK V. (2005) *Ukrainskyi zdvyh: v 5 t. T. 4: Podillia. 1939–1955*. Kyiv: Ukrainska vydavnycha spilka.
7. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (TsDAVO Ukrainy), fond 4626, opis 1, sprava 29. Dovidka pro pereselennia iz Rumunii. 114 arkush.
8. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (TsDAHO Ukrainy) fond 1, opis 23, sprava 1465. Dovidka NKVS pro kilkist rumunskykh piddanykh. 204 arkush.
9. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (TsDAVO Ukrainy), fond 4626, opis 1, sprava 47. Kоротка dovidka pro ukrainske naselennia, yake prozhyvaie na terytorii Rumunii. 164 arkush.
10. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (TsDAHO Ukrainy) fond 1, opis 23, sprava 4352. Telegrama nachalnyka Kyshynivskoi zaliznychnoi dorohy sekretariu TsK KP(b)U. 247 arkush.

Надійшла до редколегії 04.09.17

Yu. Soroka, Doctor of History, Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE RESETTLEMENT OF UKRAINIANS FROM ROMANIA TO UKRAINIAN SSR IN 1944–1947

The article is dedicated to the following issues: the intervention of the soviet forces to Romania; Romanian reparations to USSR for the material losses during the Romanian occupation of the soviet territory; the resettlement of Ukrainians from Romania to Ukrainian SSR by the soviet authorities. The author analyzed the historiographical works that deal with said issues. The agreements between USSR and Romania are considered in the article. Those agreements have established the order of the supply delivery to USSR and the deportation order of Ukrainians and Russians from Romania as well as deportation of Romanians and Jews from the Western Ukraine. The soviet efforts in agitation and propaganda of socialism are examined in the article. In addition, the author considered the components of the Stalin's totalitarian politics of the resettlement and immigration of the Ukrainian population. The process, special aspects and tragic consequences of the resettlement are shown in the article as well as the attempts of the resettled people to return and the measures of the soviet government that were aimed at the unification of the people living in USSR. Main aspects of the further research of those issues are proposed.

Key words: Ukrainians, Romanians, agreement, resettlement, deportation, enforcement, protests.